

УДК 316.642

М. І. ЗАДОРЖНА

СУСПІЛЬНА НЕОБХІДНІСТЬ ГУМАНІЗАЦІЇ СВІДОМОСТІ

Аргументовано, що стиль управління має важливий вплив на гуманізацію суспільної свідомості через сприяння або перешкоду її зрілості та самореалізації підлеглих. Визначено систему інституцій, які могли б взяти на себе відповідальність за вирішення проблеми гуманізації суспільної свідомості, а також роль гуманітарних предметів у підготовці майбутніх політиків і державних службовців.

Ключові слова: суспільна свідомість, державне управління, гуманізм, громадянське суспільство, зворотній зв'язок, соціальний капітал.

A solution of tasks humanization of social consciousness have been theoretically generalized, exposed and defined. The principles and the methods of humanization of social consciousness, which can be used by authority institutions and public administration bodies has been offered. The system of institutions which could assume the responsibility for the solution of the problem of social consciousness humanization has been defined.

Key words: social consciousness, public administration, humanism, civil society, feedback, social capital.

Суспільна свідомість є важливим фактором, що впливає на перебіг політичної діяльності та рішення, які приймає влада, спосіб, яким здійснюється державне управління чи публічне адміністрування. Гуманістичні цінності управління неможливо втілити без контролю і запиту суспільства саме на такий спосіб взаємодії, без готовності суспільної свідомості до такого способу співжиття.

Актуальність проблеми необхідно наголосити, оскільки в українській політичній свідомості відзначаються слабо розвинуті гуманістичні аспекти, адже довгий період тоталітарного минулого в суспільстві витравлювали уявлення про самоцінність людини як особистості, носія величезного духовного потенціалу. Тому з появою незалежної демократичної України важливо особливу увагу звернути на відновлення принципу гуманізму в нашому державному управлінні і суспільній свідомості.

Проблематика суспільної свідомості та ознак її розвиненості, гуманності цікавила численних дослідників багатьох країн. Серед них Б. Чагін, А. Уледов, В. Матвієнко, Б. Грушин (структура суспільної свідомості), В. Тугаринов (функції свідомості), Б. Чалдіні (контроль над суспільною поведінкою), В. Налімов (свідомість як механізм), А. Арличев (свідомість як саморегуляція). Важливе значення в розумінні ролі соціалізації у формуванні свідомості має дослідження Дж. Лонгреса.

Аналіз суспільної свідомості неможливий без дослідження масової свідомості як особливого стану, за якого полегшується можливість маніпуляції свідомістю. Значний вклад у цю проблематику внесли Х. Ортега-і-Гасет, Г. Маркузе, Г. Арендт, М. Вебер.

Значення моральної, етичної, ціннісної складової в суспільній свідомості розглядали розробники поняття соціального капіталу, такі як Р. Патнем, Ф. Фукуяма, а також В. Кобляков, В. Полосін. Національну свідомість досліджували Б. Кравченко, М. Попович.

Отже, дослідники, демонструючи значну складність і багатогранність феномену суспільної свідомості, аналізують її основні елементи, що підкреслює її важливість у соціально-політичній системі, а також необхідність посилити роль гуманістичних ідеалів у суспільстві і державному управлінні.

Метою статті є дослідження проблеми необхідності аналізу стану суспільної свідомості, цінностей, мотивів і настроїв суспільства, а також визначення потреби і способів позитивного впливу на свідомість суспільства, формування гуманістичних та демократичних потреб і мотивів, громадянської позиції, для раціоналізації та активізації політичного життя та взаємодії з владою.

Суспільна свідомість є складною системою із розгалуженими зв'язками між елементами, яка є цілісною і саморегульованою, хоча і залежною від зовнішніх імпульсів. Важливим є такий різновид суспільної свідомості, як масова свідомість, що втрачає критичний елемент і тому особливо сприйнятлива до навіювання.

Розвинена і зріла суспільна свідомість менш схильна до маніпуляції, прагне пошуку пізнання і вдосконалення.

Механізм розвитку суспільної свідомості закладено у процесі соціалізації особистості, формування її цінностей, принципів, стереотипів, установок, які закладаються у процесі спілкування з іншими через сім'ю, школу, неформальні групи, офіційні установи, засоби масової інформації. Усі соціальні інституції формують громадську думку і розвивають духовний потенціал суспільства (хоча деколи в негативному напрямку або навіть на певному етапі і гальмують цей розвиток).

Об'єктивними причинами, що актуалізують важливість проблем духовного життя суспільства, розробку нових нетрадиційних підходів до їх вирішення є всебічне відродження національного в культурі, духовності, виховання свідомості людей, які найпевніше реалізували б духовний потенціал особистості, переосмислення класичних парадигм розвитку духовного життя суспільства, зміст якого включає багатогранні процеси, явища, пов'язані з духовною сферою життєдіяльності ідей. Сутність і відповідальність суспільної свідомості в тому, що вона є необхідним і важливим компонентом історичного процесу в цілому, невід'ємною умовою саморуху і саморозвитку суспільства. Свідомість є саме реалізацією змісту суспільного відношення (знання) в форму діяльності. Отже, "доля" духу (свідомості) зумовлена не здатністю індивіда створювати і відтворювати продукти в "мислимій формі" (ідеологія, наука) чи "практично-духовній"

(мораль, мистецтво, релігія). Вона визначається характером зв'язку індивідів, змістом їх реальних відносин, які спонукають і змушують людей (соціальні групи) створювати план і цілі своїх дій так, а не інакше.

Суспільна свідомість представляє суспільство і його інтереси, тому таку вагу має моральне і гуманістичне розуміння цих інтересів, а з цим і гуманізація суспільного буття (адже вона є вже однією з підсистем суспільства в цілому, має елементи внутрісуспільні та набуті, сучасні і минулі, прийняті свідомо і добровільно чи насильно, відповідні і невідповідні основним характеристикам суспільства, чуттєві, раціональні, ірраціональні, судження, ідеали, волю, приписи).

Важливою умовою вирішення суперечностей у сфері формування моральної, зрілої суспільної свідомості (наразі міра моральної відповідальності неадекватна змінам у нашій країні та у світі, існує суперечність між морально свідомими частинами суспільства і несвідомими (чи й антиподами), між словом і ділом) є цілеспрямоване утвердження несприйняття її антиподів, що гальмують процес становлення духовної культури людей і духовних цінностей суспільства в цілому.

Для ефективної діяльності політично-соціальної системи України вагоме значення має національна свідомість як психологічне утворення, що характерне для групи людей, об'єднаних соціально-культурними та мовними особливостями. Це феномен самоідентифікації народу, причетності кожної людини до духовних коренів.

Іншою передумовою групової діяльності є соціально мобілізоване населення, якому можна повідомити нову ідею і в надрах якого може зародитись новий політичний рух. Соціальна мобілізація є назвою загального процесу змін, що відбуваються у важливих частинах населення тих країн, які переходять від традиційних до модерних способів життя. Тут мають на увазі зростання промисловості, освіти, що породжують необхідні громадські ресурси для поширення національної свідомості.

Якщо говорити про сучасний стан суспільної свідомості в Україні, то варто згадати результати моніторингу процесу демократизації, який проводить Інститут соціології НАНУ з 1992 р. За результатами щорічних опитувань населення, аналізуються зміни, які відбуваються в суспільстві та масовій свідомості. Проводиться оцінка відповідності демократичним принципам змін у реальному житті та свідомості людей.

Аж до 2005 р. стосовно більшості показників, які характеризують масову свідомість, було зафіксовано низку тенденцій, які свідчили про поступове наростання "поворотних" (звернутих на минуле) поглядів і настроїв. Зокрема фіксувалося зростання антиринкових поглядів і негативного ставлення до процесів приватизації та інституту багатопартійності, виявилася перманентна недовіра до політичних партій і представників владних структур різного рівня. У настроях людей переважали високий рівень песимізму і аномічної деморалізованості – психологічної реакції на відсутність норм та цінностей, які об'єднують людей.

У моніторинговому опитуванні початку 2005 р. було зафіксовано значне підвищення рівня демократизації масової свідомості щодо цілої низки показників, передусім у політичній і морально-психологічній сфері.

Найпомітніше зросли політичні настрої на початку 2005 р. щодо таких показників, як довіра до Президента, Уряду, Верховної Ради; довіра до інституту багатопартійної системи, партій та партійних лідерів; усвідомлення власної політичної ефективності, впевненості громадян у можливості впливу на політичні процеси, підвищення соціального оптимізму – очікувань і впевненості в тому, що ситуація в країні поліпшуватиметься.

На початку 2005 р. вперше за всі роки незалежності в Україні кількість людей, які висловлюють соціальний оптимізм, перевищила кількість песимістів: 40 % опитаних вважали, що в найближчий рік наше життя більш-менш налагодиться, 18 % думали, що жодного поліпшення не буде. Однак, у 2006 р. тенденція повернулася майже до попереднього рівня – 22 % оптимістів і 36 % песимістів.

Поряд зі зниженням довіри до Президента протягом 2005 р. істотно знизилась і частка людей, котрі довіряють іншим владним структурам: уряду – на 21 %, Верховній Раді – на 13 %.

У 2005 р. лише 3,8 % опитаних зазначили, що підтримували лідерів помаранчевої революції на час, коли вона відбувалась, але вже не підтримували їх під час опитування. У 2006 р. таких уже було 15,1 %.

Сплеск позитивного ставлення до інституту багатопартійності безпосередньо після помаранчевої революції, а також у наступний рік обернувся подальшим зростанням негативних установок (до 46 %) і зниженням позитивних (до 22 %).

На початок 2006 р. частка людей, котрі негативно ставляться до приватизації, становила 67 % (у 1992 р. їх було 32 %); 53 % негативно ставляться до приватизації землі. Зміцнюється тенденція формування орієнтації масової свідомості на східний геополітичний вектор консолідації України. Кількість противників вступу до НАТО становить 64 %, а прибічників – 13 %. Проявляючи певну амбівалентність, масова свідомість, поряд із “східною” орієнтацією одночасно в цілому схвалює й ідею вступу України в Європейський Союз (61%).

Своїм життям незадоволені 12,1 % населення (2005 р. – 12,7 %, 1998 р. – 36 %, 1999 р. – 30 %). Утім, є розрив між задекларованою незадоволеністю і суб’єктивним відчуттям відносного добробуту, який відчувають люди [2, с. 16].

Після революції в 2006 р. порівняно з 1999-2000 рр. приблизно в 1,5 рази зросла кількість респондентів, які вважають, що норм і цінностей, які об’єднують суспільство, вистає. Таких респондентів – до 15 %. Хоча більшість (37 %) відчуває їх нестачу. Це свідчить про те, що в суспільстві немає консенсусу з приводу норм і цінностей, що є чітким показником аномії (дисбаланс у суспільстві, відсутність чітких норм і правил), яка може стати серйозною загрозою для держави. Понад двом третинам населення України не вистає стабільності в суспільстві й соціальних гарантій, які забезпечують відчуття впевненості в майбутньому.

З часу проголошення незалежності населення України живе в умовах соціальної аномії, що характеризується відсутністю в суспільстві ціннісно-нормативної бази соціальної консолідації (загальних уявлень про те, що добре

і що погано, що в цьому суспільстві заохочується, що засуджується і що карається). Попередня ціннісно-нормативна система, яка консолідувала тоталітарне суспільство, зруйнована, а нова, ґрунтована на демократичних цінностях, так і не сформувалась.

Огляд громадського впливу на владу показав, що близько 66 % позитивно відповідають на питання: чи можуть люди сьогодні в Україні вільно висловлювати свої політичні погляди? (у 2001 р. – 34 %). Однак дослідження 2006 р. підтвердили, що в суспільстві досі не створено ефективної системи контролю влади громадянами. Люди визнають, що ефективними засобами впливу на владу залишаються участь у виборах і законні мітинги, більшість опитаних не вірять в ефект будь-якого свого законного впливу на владу. На питання: якби уряд України ухвалив рішення, яке притисняло б Ваші законні права й інтереси, могли б Ви щось зробити проти цього рішення? У 2000 р. 66,2 % респондентів відповіли, що нічого не змогли б зробити, у 2004 р. – 69 %, у 2005 р. – 57,1 %, у 2006 р. – 63,2 %. Це свідчить, що суспільство все ще позбавлене будь-яких важелів і механізмів впливу на владу.

Громадські організації не мають великої підтримки суспільства. Люди не вбачають особливого сенсу в членстві в цих організаціях. Понад 83 % громадян не належать до жодної громадської, політичної організації чи руху, і в цьому є вина влади [4, с. 4].

Наведені вище дані соціологічного дослідження виявили загрозливий стан суспільної свідомості, а руйнація системи цінностей знищує гуманізм і провокує агресії, й саме політична ситуація в країні, особи і дії політиків, державне управління мають найбільший вплив на суспільну свідомість. Можна зробити висновок, що консолідувати суспільство і розвернути вектор його розвитку в бік реальних демократичних цінностей здатна тільки першочергова і щонайпильніша увага влади до створення умов суворого контролю за виконанням ухвалених (і тих, хто перебуває на стадії ухвалення) законів і демонстрація особистих зразків поведінки, які б відповідали не архаїчним, а сучасним демократичним цінностям, що справило б позитивний, гуманістичний вплив на суспільну свідомість.

Відкрите демократичне суспільство створює реальні передумови для функціонування відкритої політичної еліти, зокрема, надійної системи важелів для її підготовки, ротачії, відставки. Отже, можна константувати, що громадянське суспільство є підсистемою державності. Це активність громадян, готових віддати енергію на виконання завдань, що формуються системою державного управління. Держава – надбудова над суспільством (громадянським), яке є важливим механізмом саморегуляції політичної системи (за умов високого розвитку суспільної свідомості). Державна влада тоді сприяє розвитку громадянського суспільства, тісно співпрацює з громадськими організаціями.

Однією з центральних проблем XXI ст. є побудова європейської цивілізації на раціоналістичних та універсалістських засадах свободи, рівності, справедливості, адже сучасна політична система не здатна захистити ці цінності достатньою мірою.

Демократичність політичного режиму визначається тим, наскільки держава визнає автономне буття спільнот і тим, наскільки громадянське суспільство може вплинути на дії держави (влади). Рівень демократії є одним з найважливіших показників зрілості суспільства, бо виступає способом просування суспільства в розвитку (ознакою цивілізованості суспільства).

Сьогодні загально визнаним є розуміння демократії як форми державно-політичного устрою, що ґрунтується на визнанні народу як джерела влади. Ідея ж громадянського суспільства дозволяє провести межу між політичним, суспільним (економічним, духовним, культурним) і приватним життям громадян.

Вирішення проблеми накопичення життєво необхідних гуманістичних цінностей у сучасному суспільстві потребує комплексного підходу до використання всіх суспільних ресурсів, не включених до поняття і структури соціального капіталу і не обмежених соціальним капіталом громадянського суспільства (адже він не включає мистецтво, науку та інші здобутки культури). Сучасний арсенал засобів розвитку гуманістичного суспільства передбачає науково-технічний, інформаційний, культурологічний, цивілізаційний, а також філософсько-антропологічний підхід щодо можливостей, заходів і завдань його накопичення.

Суспільна необхідність гуманізації свідомості актуалізує проблему людиноцентризму в її сучасних вимірах. Фактом стала необхідність переосмислити проблеми професійності, праці, свідомості, цінностей, а разом з ними – владу, право, культуру, ідеологію, що їх все ще розуміють, здійснюють, перетворюють без урахування світоглядних засад ринкової економіки та енергії капіталу, помножених на людські бажання і прагнення.

В. Кремень вважає, що демократія, свобода, права людини, пріоритет загальнолюдських цінностей, можливість волевиявлення – усе це завоювання ринкової економіки, адже сам цей спосіб господарювання, як вважав М. Вебер, є заснованим на протистантській етиці. “Людина, яку залучає капітал, юридично, можливо, й вільна, але економічно вона не вільна і не може бути вільною” [3, с. 16]. Усе це є актуальним аспектом сучасних гуманістичних вимірів, які мають бути в центрі філософських роздумів. Варто зазначити, що серед безлічі засобів гуманізації суспільної свідомості громадян саме громадянське суспільство є вагомим способом ствердження існування гуманістично орієнтованої суспільної свідомості, а може і знизити цінність людини, розчинивши в спільноті її особистість.

Яскравою ознакою зацікавленості наукових кіл станом гуманістичної свідомості українського суспільства і держави, а також роллю гуманітарних наук в усіх сферах життя держави є проведення круглого столу “Гуманітарна експертиза” Центром гуманітарної освіти НАН України.

Гуманітарна експертиза покликана проаналізувати, якою мірою соціальний процес, будь-який проект або спільнота є гуманно чистими щодо виживання людства як такого, чи окремої особистості як абсолютної цінності. Це передбачає і відповідь на питання: хто ми такі і куди йдемо? А також поцінування об’єкта з точки зору цих питань, з погляду таких артикуляцій як, з одного боку “людське

буття”, “людська діяльність”, “людська креативність”, “сутність людини”, сенс людського”, “розумність”, “гуманність”, “благо”, а з іншого – “антропологічна криза”, “людська деструктивність”, “криза ідентичності”, “колективний невроз”, “гендерна тривога”, “відчуження”, “конфлікт цінностей”, “війна цивілізацій” тощо.

Потреби, інтереси та цілі людської діяльності і становлять безпосередній предмет можливого гуманітарного експертування, що ідентифікує людину в світі буття, розколотого на Добро і Зло, обґрунтовує і оцінює прийняті конкретні рішення, а також реальності можливого (бажання, очікування, прогнози) та дійсного (реалізації). Так визначаються абсолютні підстави вибору (“моральність особистості”).

Політична сфера тісно пов’язана з гуманітарною експертизою тим, що влада в суспільстві передбачає і владу над визначенням того, як організують процеси соціалізації, інтеграції та ідентифікації в суспільстві й тим самим владу над виробництвом реальності (абстракції обґрунтовують інституції, норми легітимують соціум, а плюралізм гуманітарної експертизи передбачає демократичні норми і цінності, відкритість і толерантність). Тут не можна уникати критичного аналізу і проблематизації суспільних ситуацій, які експертуються. Це дає нові шляхи культурного розвитку, розкриває нові пласти людської самосвідомості й світобачення в дусі потреб часу і міжкультурного діалогу.

Гуманітарна експертиза передбачає докладання “людських мірок” до будь-яких дій у суспільстві, оцінку їх на відповідність ідеалу всебічного, гармонійного, універсального розвитку людини, чому відповідає певна система цінностей. Саме пріоритет загальнолюдських цінностей у перебудові суспільства дозволить подолати сучасні кризи і досягти співрозмірності людини і світу [1, с. 137].

На наш погляд, Україна з аналізу проблеми гуманітарної експертизи і шляхів втілення ідеалів свободи, справедливості, солідарності, їх інтрепретації може винести декілька уроків, зокрема в контексті гуманізації суспільної свідомості.

Перший. Українці вигравали тоді, коли на поверхню життя виходило прагнення всіх і кожного, що принципово обстоювали свої визначальні на той час інтереси і права, обстоювали людську гідність, коли відсутнє протистояння еліти і мас (солідарність), коли кожен – особистість.

Другий. У співвідношенні понять рівності, свободи і справедливості центральною є проблема норм доступу до благ і самореалізації, а отже, обстоювання прагнень та інтересів кожного за умови бюрократії, корупції, тіньової економіки, авторитарних тенденцій – можливе, наразі, лише спіраючись на солідарність і групову, соціально-станову, професійну, без чого будь-яке особистісне самоздійснення унеможливується.

Третій. Неможлива жодна самоідентифікація, якщо вона здійснюється поза етнонаціональною ідентифікацією людини. Ні народ загалом, ні кожна особистість зокрема не мають жодного майбутнього, якщо вони не прагнуть знати всі принципові уроки власної історії, рівно як і не хочуть обстоювати свої визначальні національні цінності та інтереси.

Без розв’язання найзагальніших соціокультурних проблем, таких як пропорційні вибори, формування уряду, відповідальність, становлення

громадянського суспільства і громадського телебачення, гуманітарна експертиза непродуктивна, а без неї неможлива демократична держава – інтегратор соціуму (нормативно-правові механізми, місцеве самоврядування, соціальні орієнтири громадської думки, діалог влади і суспільства).

Необхідність гуманістичного впливу на суспільну свідомість визначається величезними можливостями суспільної свідомості впливати на стан і стиль суспільного життя, тип взаємодії з владою, можливості накопичення соціального капіталу і формування громадянського суспільства. Тому важливим є формування суспільних цінностей і впровадження гуманітарної експертизи владних рішень (для визначення гуманізуючого впливу на суспільство і відповідності гуманістичним цінностям).

З огляду на актуальність заявленої теми можна зазначити необхідність поглибити дослідження шляхів гуманізуючого впливу на свідомість, доповнити перелік чи виділити неоглянуті аспекти, розширити способи і шляхи втілення в практику гуманістичних цінностей.

Література:

1. Гуманітарна експертиза (круглий стіл) // Філософська думка. – 2005. № 1. – С. 137–160.
2. Кириченко І. Оптимізм буває стриманим / І. Кириченко // Дзеркало тижня. – 2006. – № 29 (608). – 29 липня. – С. 16–17.
3. Кремень В. Людина і освіта у вимірах економічної цивілізації / В. Кремень // Дзеркало тижня. – 2006. – № 40 (619). – 21 жовтня. – С. 16.
4. Паніна Н. Демократизація в Україні та помаранчева революція у дзеркалі громадської думки / Н. Паніна // Дзеркало тижня. – 2006. – № 19 (598). – 20 травня. – С. 4–5.

Надійшла до редколегії 05.06.2012 р.

УДК 004.658.2:004.738

С. П. КАНДЗЮБА, А. А. ДУХОНЧЕНКО

ІНФОРМАЦІЙНА СИСТЕМА “ФІЗИЧНІ ОСОБИ” ЯК ЕЛЕМЕНТ ПЛАТФОРМИ МІЖВІДОМЧОЇ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Досліджено проблему наявності недостовірної і неактуальної інформації в базах даних соціальної сфери. Запропоновано створення інформаційної системи “Фізичні особи”. Наведено архітектуру системи, алгоритм її використання, програмні продукти, що дозволяють її реалізувати.

Ключові слова: електронний уряд, єдиний інформаційний простір, платформа міжвідомчої взаємодії органів публічної влади, інформаційна система, бази даних.